

DOGMATIKAI/FOGALMI ESZMEFUTTATÁS A BÜNTETŐJOGI BÜNTETÉSRŐL ÉS A MEGTORLÁSRÓL

Nagy Ferenc
egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem

1. A büntetés büntetőjogi fogalmáról

A büntetés szó jelentésének a sokoldalú köznyelvi használata mellett több tudományterületnél is biztos helye van, miként pl. a neveléstudomány, a teológia vagy a jogtudomány körében.¹ A (büntetőjogi) büntetés jelenségét sokféleképp határozták/határozzák meg. Ezek sorából kiemelendő az a történetileg jelentős büntetés-fogalom, amely *Hugo Grotius*-tól (1583-1645) származik: "Poena est malum passionis quod infligitur propter malum actionis." Magyar fordításban: A büntetés általános megfogalmazásban „olyan rossznak az elviselése, amit azért mértek ránk, mert rosszat cselekedtünk.”²

Részletesebb meghatározás található – többek között – *Thomas Hobbes*-nál (1588-1679), akinek megfogalmazásában a büntetés „az a rossz, amit a köz-autoritás (public authority) azzal szemben szab ki, aki olyat tett vagy mulasztott, amit az autoritás törvényszegésként ítél meg, és abból a célból, hogy az emberi akaratot engedelmességre bírja.”³

Figyelemre méltónak tűnik, hogy a hivatkozott szerzők definiálási kísérletei nem semlegesek és mindig valamely értékelképzést és bizonyos ideológiát közvetítenek. Vagyis, legalábbis implícite, meghatározott büntetési felfogásra vonatkozó vallomást adnak és szolgáltatnak. Így míg *Hobbes*-nál a büntetés céltudatosan és célratorően (a jogkövetés erősítése céljából) alkalmazandó, ez az utilitarista gondolat *Grotius* meghatározásából hiányzik.⁴

Az első valóban tudományos igényű és értékű *hazai* büntetőjogi tan- és kézikönyv szerzője, *Vuchetich Mátyás* latinul már 1819-ben a mai kornak is megfelelő fogalmi elemekkel határozta meg a büntetőjogi értelemben az igazságszolgáltatásban alkalmazott büntetést. Szerinte a „büntetés az a rossz, amelyet törvényellenes cselekmény miatt a törvény megsértőjére, törvényes szankcióként alkalmaznak”⁵. *Vuchetich* körvonalazta azokat a jogi alapelveket is, amelyek meghatározók a bírósági büntetések számára. Ezek a következők:

- nulla poena sine lege;
- a büntetésnek feltétele a bűncselekmény, vagyis büntetés nincs bűncselekmény nélkül;
- a büntetés a bűncselekmény elkövetőjéhez kötődik, vagyis csak a bűnösre alkalmazandó;
- minden büntetés érzékelhető rosszat foglal magában;

¹ FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana*. KJK, Budapest, 1970. 25-30.

² GROTIUS, Hugo: *De Jure Belli ac Pacis (1625). A háború és a béke jogáról* II. Kötet II. Könyv XX. Fejezet (Ford. itt: Brósz Róbert), Pallas Stúdió-Attraktor, Budapest, 1999. 19.

³ HOBBS, Thomas: *Leviathan*. (1651) XXVII. Fejezet In: Vormbaum, Thomas (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit, Nomos, Baden-Baden*, 1998. 43.

⁴ SPYGER, Daniel: *Die Legitimität der retributiven Kriminalstrafe*. Verlag Driesen, Taunusstein, 2013. 22-23.

⁵ VUCHETICH Mátyás: *Institutiones Juris Criminalis Hungarici ...* (1819). *A Magyar Büntetőjog Rendszere I. Könyv Elméleti Büntetőjog* (Ford. Király Tibor), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 127.

- büntetéssel a közhatalom csak előzetes eljárás és ítélet alapján sújt;
- a büntetés végrehajtása nyilvánosan történik.⁶

Csaknem egy évszázaddal később *Angyal* a büntetés fogalmi elemeit úgy pontosította, hogy a „Büntetés az a törvény által a büntetendő cselekmény elkövetőjére, a cselekmény elkövetése előtt megállapított joghátrány, melyet a bírói hatalommal törvényesen felruházott hatóság, törvényesen eljárva, kimond.”⁷ Hasonlóképp fogalmazott *Vámbéry* még a 19. század legvégén: „Büntetés a pozitív jog szempontjából az a külső rossz, melyet a törvény a büntetendő cselekmény elkövetőjére, annak igazságos megtorlása végett s az állami jogrend érdekében megállapít.” A büntetés előfeltétele e szerint a büntetendő cselekmény (nulla poena sine crimine), alapja a törvény, s az ennek folytán keletkezett bírói ítélet, rendeltetése az igazságos megtorlás és a megsértett jogrend helyreállítása. Ezért a büntetés, mint közjogi természetű kényszereszköz, mindig az állam nevében éri a büntetést.⁸

Az ilyen tartalmú definíciók, kisebb eltérésekkel, megtalálhatók az 1950-es, 1960-as évekig. A hazai szocialista szakirodalom elsősorban a büntetés osztálytartalmának hangsúlyozásával hozott új fogalmi elemet.⁹ Később fogalmi elemként beépült a társadalom rosszálló erkölcsi értékítélete is, és alakult ki a jelenlegi általánossá vált büntetés-fogalmi meghatározás.¹⁰

Az 1970-es, 1980-as évtizedek során – az 1978. évi Btk-kodifikációnak is köszönhetően – a büntetések és az intézkedések fogalma és elhatárolása, a dualista szankciórendszer problematikája került a vizsgálódás előterébe.¹¹

Az 1990-es évtizedtől kezdődően a büntetések és az intézkedések egymás mellettsége és bizonyos fokú összekeveredése figyelhető meg. Mindkét szankcióforma végül is csak ugyanazon társadalom-védelmi cél elérésének különböző eszköze. Azonban az is rögzíthető, hogy ma bizonyos büntetések gyakran intézkedéshez hasonló vonásokkal (is) rendelkeznek, mint például a felfüggesztett szabadságvesztés, amely bűnösségi büntetesként tradicionális értelemben aligha érvényesülhet, és gyakran intézkedési funkciót vesz át.

Fordított esetben: egyes intézkedések bizonyos mértékben büntetési jelleget is mutatnak, mint például az elkobzás, ahol közvetve a megtorlás és a generálprevenció aspektusai is jelen vannak. Léteznek továbbá olyan büntetőjogi jogintézmények, amelyek nem rendelkeznek kizárólag, illetve döntően a büntetés, vagy az intézkedés meghatározó, lényegi ismérveivel. A hazai Btk-ban ilyennek tekinthető például a vagyonekobzás vagy a tevékeny megbánás a bűncselekménnyel okozott sérelem kiegyenlítése érdekében.¹²

⁶ VUCHETICH (1819), 2010. 134-135.

⁷ ANGYAL Pál: *Büntetőjogi előadásai*. I. Kötet, Lechner Kornél kiadása, nyomtatott Wessely és Horváth, Pécs, 1904-1906. 339.; Vö.: FINKEY Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve*. 4. kiadás, Grill, Budapest, 1914. 196-198.

⁸ VÁMBÉRY Rusztem: „*Büntetés*” címszó. In: Márkus Dezső (szerk.); *Magyar Jogi Lexikon II. Kötet*, Pallas, Budapest, 1899. 364.

⁹ KADÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A büntetőjog általános tanai*. KJK, Budapest, 1966. 92-93.; HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 233-238.; GYÖRGYI Kálmán: *Büntetések és intézkedések*. KJK, Budapest, 1984. 161.

¹⁰ Vö. FÖLDVÁRI, 1970. 93.; NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 327-328.; NAGY Ferenc: *Anyagi Büntetőjog Általános Rész II.*. Jurisperitus Bt., Szeged, 2014. 111-115.

¹¹ Vö. GYÖRGYI, 1984. 143. s. köv.; NAGY Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. KJK, Budapest, 1986. különösen 195. s. köv.

¹² NAGY Ferenc: *A szankciórendszer*. Jogtudományi Közlöny 2015. 1. sz. 2.; A német szakirodalomban a dualista

2. A büntetésre vonatkozó általános megjegyzések

Elöljáróban megállapítható, hogy a büntetés személyes közösséget feltételez. Csak ott büntetnek, ahol az egyének *közös felelősséget* vállalnak. A büntetésnek ott nincs helye, ahol a másik magatartásával szemben teljes közönyösség/közömbösség uralkodik. Ezek az egyének a büntetés szükségességének egyáltalán nem tulajdonítanak bármifajta jelentőséget. A közös felelősség vállalását a közösség fogalmilag szükséges előfeltételének lehet nevezni. A közös felelősség ezen fundamentális jelentősége a büntetés legitimitásánál is látható: büntetni elsősorban a közösségi rendért vállalt felelősség alapján lehet és szabad.¹³

A céltól elválasztott büntetésről a mai nyelvhasználatban az állapítható meg, hogy a büntetés egy olyan cselekvés, amely kauzálisan az azt megelőző eseményhez/történéshez kapcsolódik. Reakció a tette, a magatartásra, amely a megbüntetett számára negatívként, minősül/minősíthető. A büntetés és az azt megelőző tilalmazott jogtalan tett gondolatilag/logikailag egymással összekapcsolt. Ezzel a *reciprocitással/kölcsönösséggel* az általános megtorló gondolatnál is találkozunk, ami a büntetés lényegét illetően nagy jelentőségű.¹⁴

Lehetséges kifogás, hogy végül ártatlan és vétlen is „büntethető”, ez esetben azonban a büntetés kifejezést nem megfelelően alkalmaznánk, ekkor ugyanis „viktimizációról”, azaz áldozattá válásról kell beszélni.

A különböző büntetési felfogások osztják azt, hogy a büntetés az érintett számára *rosszként/malumként* jelenik meg. Ez az előző definíciónál is közös. A „rossz” alá mindaz szubszumálható, amit az emberek egyáltalán nem kívánnak/nem óhajtanak, hogy velük negatívan megtörténjen. Ha a büntetést kellemesnek érzékelnénk, úgy a szankció elveszítene büntetési karakterét és más büntetési formát kellene megadni/találni.

Bizonyos szerzők azt a nézetet képviselik, hogy a büntetés rossz jellege/karaktere normatív és innentől nem arról van szó, hogy a büntetést egyéni esetben hogyan érzékelik. Kivételes esetek ugyanis lehetségesek, amikor például a börtönben tartózkodás kellemesnek, sőt előnyösnek tűnhet. Gondoljunk egy hajléktalan bűnelkövetőre, akit a téli hidegben tartóztatnak le és ilyen módon fedelet és eledelt kap a börtönben. Bizonyos körülmények között akár csak e célból is követhet el bűncselekményt. Vagyis olyan normatív rossz a büntetés, amely alkotmányban rögzített szabadságokat korlátoz és nincs szerepe/jelentősége annak, ha egyes esetben, kivételesen, nem negatívként érzékelik.

A büntetést továbbá *nem szándékos rosszként* kell tekinteni. A szándékolt rossz inkább szadomazochista praktikának nevezhető és nem büntetésnek.

A büntetési rosszal szemben léteznek paternalista büntetési felfogások, amelyek a büntetés lényegét inkább jónak tekintik, amely közvetve a hasznára vagy a társadalom hasznára szolgál. Ilyen értelmezés a rehabilitációs gondolat híveinél fordulhatott elő.¹⁵ Ha a büntetés a bűnelkövető számára az egyik oldalon nem szándékos rosszat jelent, úgy a másik oldalon *akaratlagos/szándékolt cselekvésként* kell felfogni. Egy hirtelen fellépő fogfájdalom, vagy egy váratlan természeti katasztrófa éppúgy nem értelmezhető büntetésként.

szankciórendszer krízisééről is írnak; Vö. SCHÖCH, Heinz: *Maßregeln der Besserung und Sicherung*. Vor § 61. In: Laufhütte, Heinrich Wilhelm u.a. (Hrsg). Strafgesetzbuch Leipziger Kommentar 12. Aufl. De Gruyter Recht, Berlin, 2007. 225.

¹³ A büntetés eredetéről, igazolásáról, lényegéről lásd JESCHECK, Hans-Heinrich: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*. 4. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1988. 56-58.

¹⁴ JESCHECK uo.

¹⁵ Vö. SPYGER, 2013. 23-25.

A büntetés ezen felül *a rosszallás, a helytelenítés* kifejeződése. A büntető ember a bűnelkövető magatartásával szemben helytelenítő/rosszalló szemrehányást tesz. A rossz és a helytelenítés kölcsönös viszonyban állnak: a rossz a helytelenítés kifejeződése és ezt ismételtlen a bűnösnek okozzák, mivel a tettét helytelenítik. A megbüntetésnél egyedül nem lehet irányadó a cselekmény eredménye, hanem szükséges a bűnelkövető bűnös magatartása is. A megbüntetés vele szemben azt fejezi ki, hogy a magatartása jogtalan volt.

Végző konzekvenciaként ezen helytelenítés mögött olyan morál áll, amely az embereket a cselekményükért *felelőssé* teszi. Az ilyen *felelősségi elv* értelmében csak akkor szabad büntetni, ha szemrehányás tehető, és hogy abban a helyzetben alternatív cselekvési lehetőség adódott volna.¹⁶

3. A megtorlási gondolat és a bosszú elhatárolásáról

Az *általános megtorlási* gondolat lényegi magja az, hogy a megtorlás az egyenlőség iránti törekvésben fejeződik ki. Eredményében arról van szó, hogy a megtorlási cselekvés révén egyenlő/azonos súly és érték áll helyre ismételtlen. A mérleg képe ezt a gondolatot látványos módon világítja meg és magyarázza. Hogy miként jön létre ez a kiegyenlítés, az a különböző indokolási lehetőségektől függ.

A tudományos irodalomban és a köznapi nyelvben sincs konzekvens differenciálás a bosszú és a megtorlás között. Gyakran a megtorlást valamiféle archaikus képtelenségnek tekintik. Értelmezésünkben az az alapvető kiindulópont, hogy a megtorlás a bosszú jelenségével nem azonosítható, nem tehető vele egyenlővé, hanem mindkét terminus fogalmilag külön választandó.

Nozick (1938-2002) amerikai filozófus öt megkülönböztetési/elhatárolási ismérvet fejlesztett és alakított ki a *bosszú* (németül: Rache, angolul: revenge) és a *megtorlás* (Vergeltung/retribution) egymástól való elkülönítésére/elhatárolására.¹⁷

Az öt ismérvt a következő:

1. A megtorlás azon cselekményekre vonatkozik, amelyet *morálisan hibásnak* tekintenek. A bosszú-reakciót ellenben a pusztá sérelemokozás/károkozás váltja ki/okozza.
2. A megtorlásnak *büntetés-behatároló* funkciója van, a bosszú-cselekmények ellenben, aránytalan és parttalan/mértéktelen reakciók.
3. A megtorlás helyettesítően is végrehajtható/teljesíthető, a *bosszú* elvileg csak a sérelem okozójával foglalkozik és innen nézve *személyes természetű*.
4. A bosszú erőteljesen *emocionális komponenssel* rendelkezik, amely a megtorlástól idegen.
5. A megtorlás *általánosítási igénnyel bír*, amely a bosszú gondolatától idegen.

A kritériumok azt mutatják, hogy léteznek olyan okok/indokok, amelyek miatt a két jelenség között differenciálni kell. Azonban hangsúlyozandó, hogy ez a differenciálás nem történhet mereven, hiszen a szavak értelme végül egy irányba mutat. Ismeretesen az alkalmazás összefüggése folytán egy fogalom különféle jelentéstartalommal látható el. Továbbá

¹⁶ JESCHECK, 1988. 57.

¹⁷ NOZICK, Robert: *Philosophical Explanations*. Clarendon Press, Oxford, 1981. 366-368.; Vö. még SPYCKER 2013. 31-35.

nem minden kritérium ugyanúgy alkalmas a megtorló gondolat magyarázatára. Inkább az összkép alapján a tartalom számára a jobb megértést szolgálják ezek az ismérvek.

A legjobban meghatározó kritériumot a tett és a bosszúcselekvés közötti hiányzó *proporcionalitás* jelenti. A bosszú egy irracionális, elv nélküli cselekvés, amely nem a résztvevők közötti igazságos kiegyenlítést célozza. A megtorló cselekvéssel szemben a bosszú parttalan és mértéktelen. A megtorlási eszme meghatározott mértékkel alkalmazása révén limitálja a büntetést, s így egyenlőségre és igazságosságra törekszik.¹⁸ Kiemelendő az a ténykörülmeny, hogy a megtorlás eredeti középkori, tisztán negatív reakcióként értett fogalma a 18. századi felvilágosodás és a klasszikus büntetőjogi iskola tanainak megjelenése óta mélyreható, pozitív irányú értelmi/tartalmi változáson ment át. Azóta érvényesül a büntetőjogban a mai értelemben a nem negatív asszociációjú megtorlás, mint büntetési mérték-elv.¹⁹

Az *emocionalitás* ismérve szintén fontos, hisz a bosszú elkövetője a cselekményt felfokozott indulatból, dühből, méregből fejt ki és örül a szembenálló szenvedésének, fájdalmának. A megtorlás esetében ellenben annak lehet örülni, hogy az igazságosság jut érvényre, avagy a pusztá érzelmek háttérben maradnak. A bűnüldöző hatóságok épp arra törekednek, hogy a bűncselekményeket professzionálisan ítéljék meg, lehetőleg személyes emóciók nélkül.

A pönalizálás során az *emóciók* mindig bizonyos szerepet játszanak és a büntetőjogi büntetés nem teljesen nevezhető racionálisnak. A büntetés kiszabásánál tisztán objektív és érzelemmentes értékelésekre nem lehet számítani. A különbség azonban az, hogy a megtorlásnak formailag szükségképp racionális összetevője van, figyelemmel nem utolsósorban az egyenlőség eszméjére. Ebben az értelemben a megtorló büntetőjogi büntetés a társadalomban az archaikus bosszúigény szurrogátumaként szolgál. Magatartás-pszichológiai ismeretek is azt mutatják, hogy az ember lényében gyökerezik a szükséglet a jogtalanság megtorlására. Ez az igény az igazságosság utáni elementáris éhségének része, amely bár nem merül ki a megtorlási kívánalomban, azonban azt is magában foglalja. Az ilyen vágyak azonban nem azonosak a bosszúvágygal.²⁰

A bosszú – a megtorlással ellentétben – mindig *személyesen* fejthető ki. A megtorlást gyakorlónak viszont nincs ilyen személyes kapcsolata az áldozattal/sértettel.

Az utolsó ismérv a megtorló gondolat igénye az *általánosításra*, amely különös módon aláhúzza és nyomatékosítja a megtorló gondolat igazságossági igényét. A bosszút gyakorló azonban nem érzi úgy, hogy a hozzá hasonló esetekben is bosszúnak lenne helye.

A megtorló gondolat *morális követelménye* értelmesnek tűnik az állami büntetés háttéréből. Ez a büntetés ugyanis csupán olyan cselekményekre kerül alkalmazásra, amit a nagy többség büntetésre méltónak tekint és ebből az okból a Btk. szabályozása is tartalmazza. A személyes bosszú-cselekvés ellenben tetszés szerinti motívumból következik be, mint például féltékenység, irigység, gyűlölet. A megtorló büntetés viszont a büntetéssel szembeni cselekmény morális helytelenítési eszközeként jut kifejezésre.²¹

Schmidhäuser is megállapítja, hogy a büntetés több szempontból megkülönböztetendő a bosszútól. Ezek között a magatartás, a forma és a mérték szerinti különbségtételt emeli

¹⁸ WALTER, Tonio: *Vergeltung als Strafzweck*. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (ZIS), 2011/7. 636-638.

¹⁹ JESCHECK, 1988. 59.

²⁰ WALTER, 2011./7. 636.

²¹ NOZICK 2013, 31-35.

ki a szerző. A magatartás és a mérték szerinti elhatároló ismérv a lényegét tekintve szinte megegyezik a Nozick által leírtakkal. A forma szerinti különbségnél Schmidhäuser a büntetés szükséges jellemzőjeként fogalmazza meg – a bosszúval ellentétben – a felelősségre vonást szolgáló hivatalosan elfogadott eljárás foganatosítását, a rossz okozásával.²²

4. A kiegyenlítésre vonatkozó koncepciók

Mint ismeretes, a megtorlás központi gondolata a kiegyenlítés. A megtorló büntetés rosszként jelenik meg, amelynek folytán a büntetettnek az eredeti állapot helyreállítását kell megvalósítania, a büntetettnek az általa elkövetett deliktumért kell „megfizetnie”.²³ A retributív büntetés etikai koncepción alapul, amely a büntetett cselekményének jogtalansági tartalma és az adekvát büntetés közötti összekapcsolást teremti meg és az egyenlőségre irányul.

A tekintetben, hogy a büntetésnek az elkövetett jogtalanságot *miként kell pontosan* megtorolnia, összességében homályos marad. A kritikai megközelítésnél, a diffúz büntetési célokkal és a metafizikai fogalmakkal szemben két dolog megfontolandó. Először is különböző lehetőségek állnak fenn ezen kiegyenlítés kialakítására. Természetesen nem minden kiegyenlítési koncepció azonos plauzibilitással/elfogadhatósággal rendelkezik. A kérdés azonban mindig csak specifikusan – meghatározott büntetési koncepcióra tekintettel – válaszolható meg. A megtorló teóriákra vagy akár az „abszolút büntetési felfogások”-ra vonatkozó túlzottan általános kijelentések kevésbé tűnnek értelmesnek.

Az a kritika, hogy a megtorló teóriák mechanizmusa nem világos, általában azon büntetési felfogások ellen irányul, amelyek absztrakt fogalmakkal operálnak. Egyértelmű, hogy a világos és a nem világos fogalmak közötti különbségtétel rendkívül problematikus, illetve a modern büntetőjog absztrakt fogalmak nélkül nem tud megenni.

Ezen a ponton azonban azt tudatosítani kell, hogy „önmagában” világos és egyértelmű fogalmak nincsenek. El kell vetni azt, hogy valamely kijelentésnek csakis egyetlen teljes körű elemzése létezhet, és, hogy minden kijelentésnek határozott értelme van. Ezzel ellentétes felfogás félreismeri azt a ténykörményt, hogy egy fogalom csak a szöveggörnyezetében, kontextusában értendő és érthető. Vagyis csupán világosabb és kevésbé világosabb fogalmak léteznek. Egy norma csak az alkalmazásával – a realitással való szembeállításából – nyeri az értelmét, s nem az absztrakt mivoltából.²⁴

A kiegyenlítésre irányuló – jelen munkában röviden tárgyalandó – alapvető elgondolások közé sorolható:

- a talio elve és az egyenlőség/azonosság gondolata;
- a megtorlás mint proporcionális egyenlőség;
- a megtorlás mint (meg)érdemeltség alapú kiegyenlítés.

²² SCHMIDHÄUSER, Eberhard: *Strafrecht. Allgemeiner Teil* 2. Aufl. J.C.B. Mohr, Tübingen, 1984. 5.

²³ Vö. STRATENWERTH, Günter: *Schweizerisches Strafrecht. Allgemeiner Teil* I. 4. Aufl., Stämpfli Verlag Bern, 2011. 37-38.

²⁴ WITTGENSTEIN, Ludwig (1889-1951): *Philosophische Untersuchungen* c. a szerző kívánságára a halála után közzétett művében kifejtett gondolatsora alapján (1953, Teil I. § 11.); Vö. SPYGER, 2013. 49.

4.1. Lex talionis és az azonosság/egyenlőség problematikája

A régi talio elv a megtorló gondolat gyökerének tekintendő és ezért különös figyelmet érdemel. Mindenütt előfordul, időtlen, és a föld minden kultúrájánál a legkülönfélébb kifejeződéssel.²⁵

A talio az azonos mérvű megtorlás joga és az ennek alapján alkalmazott bíraskodás. A lex talio az Ószövetségben (Kivonulás könyve 21.24) a „szemet szemért, fogat fogért” elvként szerepel, de már a Kr. e. 1755-ben jegyzett Hammurápi törvényei közt is megtalálható. Megjegyzendő, hogy Mózes egyes törvényei azonosak Hammurápi törvényeivel, mivel a kutatások szerint a zsidók törvényeiket a babilóniaiaktól vették át. Így ezzel kapcsolatban például Hammurápi 196. törvénye szerint „ha valaki másnak a szemét kioltja, szemét oltás ki.”²⁶ A Hammurápi-féle büntető törvényekről általában az mondható el, hogy azok „az akkori időket tekintetbe véve modern elveket tartalmaznak, mert sem a fél évezreddel későbbi Mózes-féle törvények, sem az 1800 évvel későbbi XII táblás törvény – jóllehet, hogy az utóbbi a magánjog terén fejlettebb elveket tartalmaz – büntetőszabályai nem mutatnak fel lényeges haladást.”²⁷

Nem cserélhető össze az azonosság/egyenlőség (*lat. aequitas*) az identitással (két entitás totális egyezése). Az egyenlőségnél az egyezés csupán meghatározott ismérvek tekintetében adott, büntetőjogi kontextusban azonban a totális egyenlőség szintén nem tűnik lehetségesnek. Félreértés abban állhat, ha a büntetőjogi talio a tett és a büntetés totális egyenlőségére, azaz teljes identitására vonatkozna.

A talio elvén nyugvó büntetések tradicionális értelmezése a tett *látható, külső következményeire* vonatkozik. Ez arra vezethető vissza, hogy a lex talionis „illusztrálására” gyakran a halálbüntetést alkalmazták, amit az elkövetett gyilkosság miatt rendeltek el. A bibliai szemet szemért elv és gyakorlat is a cselekmény külső megjelenésére utal. A tiszta eredmény-büntetőjog csak kizárólag a károsodás/sérelem kiterjedésére, nagyságára van figyelemmel és kiváltképp kikapcsolja a cselekmény szubjektív oldalát. Emellett az egyenlőség az alkalmazott cselekmény eszközére is utalhat. Gondoljunk például a gyújtogatóra, aki a középkori módnak megfelelően tűzhalál-büntetésben részesült.

A talio a leghatékonyabban korlátozta a háborúskodást, jelképezte a bosszút, szimbolizálta az elégtételt. A *ius talionis* előrelépést jelentett az aránytalan, a kegyetlen bosszúhoz képest, mivel bizonyos fokig korlátot, határt szabott, az elkövetett sértésre ugyanolyan súlyú viszonzást, reakciót (*poena talionis*) követelt meg.²⁸ A hátránya is nyilvánvaló: a talio csak az elkövetett cselekmény eredményére volt tekintettel, és figyelmen kívül hagyta az

²⁵ Az általános megfogalmazása: azonosat az azonossal megtorolni. Talio = sérelemnek hasonló bántalommal való megtorlása; Vö: O. NAGY Gábor: *Magyar Szólások és Közmondások*. 4. kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985. 815.; További szólások ezzel kapcsolatban a magyar nyelvben: kamatostul visszafizetni/megadja a kölcsönt = alaposan megtorolja az elszenvedett sérelmet./Kölcsönkenyer visszajár. (387. p.) /A kölcsönt vissza szották adni = az elszenvedett sérelmeket nem szották megtorlás nélkül hagyni (387. p.) /Szeget szeggel = a bántalmakat hasonló bántalmakkal szották megtorolni (618. p.) /Szemet szemért = a bántalmakat hasonló bántalommal szották viszonzni (631.).

²⁶ Hammurapi „törvénykönyve”. In: Nagy Civilizációk sorozat: *Mezopotámia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010. 80-81.

²⁷ PÓLAY Elemér: *Hammurabbi törvénygyűjteményének büntetőjoga*. Miskolci Jogászetlet. XII. évf. 1936. 3-4 sz. 53-58.

²⁸ NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 13-14.

elkövető személyét, annak körülményeit, a tett előzményeit, az eredmény okozásában az elkövető bűnösségét vagy vétlenségét. További problémát jelentett, hogy a talio elvének alkalmazása nem ritkán egyáltalán nem lehetséges, például ahol a bűncselekmény sértettje nem természetes személy, mint például az állam elleni büntetteknél vagy az okirat-hamisításnál. De ott sem feltétlenül alkalmazható, ahol természetes személy a sértett, mint például a nemi deliktumok esetében.²⁹

A későbbi fejlődés során a talio elv alkalmazása mellett megjelent az okozott sérelem vagyoni eszközökkel történő reparációjának (compositio) a lehetősége. Azonban fontos hangsúlyozni azt, hogy a compositio csak fokozatosan szorította ki a talio elv alkalmazását.³⁰

A talio-orientált megtorló büntetés a belső jogtalansági tartalomra általánosan nem vonatkozhatott. Emiatt is a büntetés és a bűncselekmény soha teljesen nem azonos(ak)/egyenlő(ek). A megtorló kiegyenlítés inkább ekvivalens, azaz egyenlő értékű/egyenértékű viszonyként értendő; a megtorló büntetésnek a bűncselekmény vonatkozásában ekvivalensnek kell tennie. A kiegyenlítés az értéke szerint következhet be.³¹

4.2. *Megtorlás, mint proporcionális egyenlőség*

Már *Arisztotelész* (Kr. e. 384-322) behatóan foglalkozott a viszonosság, a megtorlás gondolatával. A kiegyenlítő igazságossági felfogásának kontextusába (iustitia commutativa) a magánjogi kártérítés és a büntetőjogi iustitia correctiva egyaránt beletartozott.

Annak a ténynek a tudatában kell lenni, hogy emberek közötti kiegyenlítés soha nem célozhat tökéletes egyenlőséget, mivel az eltérő viszonyok ezt nem engedik. „Persze vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy egyszerűen a viszonosság az igazságos dolog, ahogyan Püthagorasz követői tanították; az ő meghatározásuk szerint ugyanis egyszerűen a viszonosság az igazságos dolog.” Vagyis „(...) akkor jár egyenes úton az igazság, ha kinek-kinek azt kell elszenvednie, amit maga is elkövetett.”³²

A megtorlás ezen felfogásával *Arisztotelész* nem azonosul. Az azonosulás hiányának problematikája – kiegyenlítendő dolgok egyenlőtlensége – alapján a megtorlás inkább a proporcionális egyenlőség elveként értendő.

Az igazságos az elképzelése szerint már általános tekintetben proporcionális: (...) „az ilyen igazságot tekinthetjük középnek (proporcionálisnak), az igazságtalan pedig az, ami megsérti az arányosságot (proporcionálist)”.³³ A döntő nem az emberek tényleges egyenlő bánása/kezelése (az egyszerű mechanikus reciprocitás értelmében), hanem a proporcionális egyenlőség, ami a különböző viszonyok között igazságos. A megtorló reakciónak következképp nem tettazonosnak, hanem inkább tetтарыanosnak kell lennie.

(...) „az igazságosnak ez a fajtája tartja össze az embereket, ti. a viszonosság, de az arányosságnak megfelelő viszonosság, nem pedig az egyenlőségnek megfelelő. Mert hiszen az állami közösség csak az arányos viszonosság gyakorlásának alapján marad együtt, mert

²⁹ MEZEY Barna (szerk. és társszerző): *Magyar Jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 223.; NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. 2. kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2010. 24-25.

³⁰ KASER, Max – KNÜTEL, Rolf: *Römisches Privatrecht*. 19. Auflage, C.H.Beck, München, 2008. 272.

³¹ Lásd 29-es lábjegyzet.

³² ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. (Ford. Szabó Miklós), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. 16. Ötödik könyv (1132 b) Megjegyeznénk, hogy *Arisztotelész* apja és később a fia is a *Nikomakhosz* nevet viselte.

³³ ARISZTOTELÉSZ: 1997. Ötödik könyv 155. (1131 b).

vagy a rossz tettet igyekeznek rosszal viszonzni (...) vagy a jót jóval.³⁴ Ily módon a különböző, össze nem illő dolgok kiegyenlítése végezhető el; a kiegyenlítendő dolgokat *értékelni* kell, és, ezáltal összehasonlíthatók lesznek.

„Tehát mindazoknak a dolgoknak, amelyek közt csere lehetséges, valamiképpen egymással összehasonlíthatóknak kell lenniük. Erre a célra jelent meg a pénz, amely tehát bizonyos értelemben, a közép szerepét játssza; mert mindent megmér (...); például azt, hogy hány pár lábbeli felel meg egy háznak vagy egy bizonyos mennyiségű élelmiszernek” (...)”Okvetlenül szükséges tehát, hogy egyvalamivel tudjunk mindent megmérni.”³⁵

A megtorlás gondolata kapcsán – *jelenkori értékelésként* – az rögzíthető, hogy a retributív büntetés mögött a proporcionális egyenlőség gondolata húzódik meg. Ezáltal a megbüntetés nem lehet tetszés szerinti (ami egyébként nem vezetne kiegyenlítéshez), hanem inkább az elkövetett tethez való viszonyban kell állnia. A büntetés neme és módja mindig az elkövetett deliktumtól függ, és a proporcionális egyenlőség helyreállítását szolgálja.³⁶

A megtorlás fogalma szemantikailag normatív követelményt fejez ki a megtorlandó deliktum vonatkozásában, a büntetésnek ezen deliktumnak kell megfelelnie. A megtorlás megtorlandó esemény/történet nélkül nem gondolható el. Ez a központi gondolat a modern büntetőjogban az arányosság fogalma alatt jelenik meg.³⁷

A büntetőjogi büntetésnek nemében és mértékében megfelelő viszonyban kell állnia az elkövetett tettel és a bűnösség mértékével. Ez az arányosság első formája az ún. „kardinális” proporcionalitás. A büntetőjogi vitában ettől megkülönböztetendő az ún. ordinális proporcionalitás, ami a büntetésnek más deliktumokhoz való viszonyát írja le. Az arányosság ezen második formája különösen fontos a büntetési tételkeret megfelelőségének kérdéséről, és a különböző deliktumok súlyossági skáláját követelményként fogalmazza meg. E szerint például megengedhetetlen lenne a bolti lopást súlyosabban büntetni, mint a szexuális erőszakot.³⁸

Mivel a megtorlás és a proporcionális egyenlőség gondolata egymással összefonódik, a megtorlás gondolatában nem utolsósorban általános (proporcionális) igazságossági elvet lehet és szokás gondolni.

4.3. A megtorlás, mint (meg)érdemeltség alapú kiegyenlítés

Rawls (1921-2002) amerikai filozófus a retributív büntetési felfogást a következő módon írja le: retributív nézet szerint a büntetést az igazolja, hogy a jogtalan cselekmény büntetést érdemel. Erkölcileg az a helyes, hogy a jogtalanság elkövetője az elkövetett jogtalansággal arányos hátrányt szenvedjen. Az, hogy az elkövetőt meg kell büntetni, a bűnösségből következik és a megfelelő büntetés súlya a büntett súlyosságától függ.³⁹

Ezen értelmezés a büntetőjogi megtorló gondolatra, mint az elkövetett cselekményért való igazságos megérdemeltségre utal. E szerint a megtorló teóriák is megérdemeltség-alapú

³⁴ ARISZTOTELÉSZ: 1997. Ötödik könyv 160. (1132 b – 1133 a).

³⁵ ARISZTOTELÉSZ uo. 161-162. (1133 a).

³⁶ Vö. ROXIN, Claus: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. 4. Aufl. Band I. C.H. Beck, München, 2006. 70-71.

³⁷ HASSEMER, Winfried: *Strafrecht, Prävention, Vergeltung*. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (ZIS) 2006/7. 267-268.

³⁸ HASSEMER, u.o.

³⁹ RAWLS, John: *Two Concepts of Rules*. In: *The Philosophical Review* 64, 1955. 3-32.

büntetési felfogások. Az igazságos megérdemeltség azonban nem csupán a büntetés lényegét illetően bír jelentőséggel, hanem a társadalmi élet csaknem minden területén fontos szerepet játszik. A megérdemeltség gondolata mindenütt és mindenhol előforduló jelenség, egész életünket átszövi. Mögötte végül is az a morál/erkölcs húzódik meg, amely az embereket felelős cselekvőként írja le, akik a cselekményeikért megfelelő következményeket kell, hogy viseljenek. Ebből következően a büntetés mindig proporcionálisan kell következzen az elkövetett jogtalanságra. A büntetés nagysága az elkövetett jogtalanság súlyával áll összefüggésben. A jogtalanságra nem csak az okozott eredmény (az okozott kár, sérelem kiterjedése, nagysága) az irányadó, hanem a büntetett bűnössége is.

5. A kiegyenlítési koncepciók típusairól

A megtorló büntetőjogi büntetés esetében különböző felfogások léteznek a bűncselekmény és a büntetés közötti, már említett kiegyenlítésre vonatkozóan. Arra a kérdésre a válasz, hogy a büntetés révén effektíve mi kerül megtorlásra és kiegyenlítésre, ismételten a mindenkori megtorlási koncepcióktól függ. A megtorló büntetés legfontosabb kiegyenlítési koncepcióinak rövid vázolója az alábbi sorrendben következik:

- bűnösség-kiegyenlítés;
- bűnhődés;
- a jog és igazságosság helyreállítása;
- a társadalmi egyensúly helyreállítása.

5.1. Bűnösség-kiegyenlítés

A retributív büntetőjogi büntetésnél a bűnösség kiegyenlítése, mint a leginkább központi kiegyenlítési elképzelés jelenik meg. A mai büntetés-értelmezés szerint a deliktumra vonatkozó igazságos megérdemeltség kérdésénél nem csupán az okozott eredménynek van relevanciája, hanem különösen a bűnelkövető személyes felelősségének. E szerint a büntetés csak akkor megfelelő és alkalmas, ha a bűnösség és a büntetés igazságosnak érzékelt proporcionálisát idézi elő. Ezen felelősségi elv implikálja azt, hogy nem csak messzemenően hatástalan lenne személyeket nem szándékolt, nem akaratlagos cselekményekért megbüntetni, inkább arra a fairness parancsra utal, amit a társadalmi igazságossági meggyőződés keretében, mint a priori igaznak értenek.

A (büntető)jogi bűnösség-gondolat szerint a büntetést az igazolja, hogy a bűnelkövető a (büntető)jogot bűnösen sértette. Arról a kérdéstről van szó, hogy vele szemben, cselekményének átfogó értékelése alapján személyes szemrehányás tehető-e.⁴⁰

Retributív nézőpontból a büntetés ezen büntetőjogilag releváns bűnösség kiegyenlítését szolgálja. A megtorló büntetőjogi büntetés esetében, amely a tettbűnösség kiegyenlítését célozza, a bűnelkövetővel szemben bűnösségi szemrehányást emelnek, a bűnelkövető a büntető ítélet révén a társadalommal szemben bűnösnek bizonyul. A büntetés végrehajtásával és az ezzel együtt járó bűnösség-kiegyenlítéssel ez a szemrehányás azonban ismét megszűnik.

⁴⁰ BAUMANN, Jürgen – WEBER, Ulrich – MITSCH, Wolfgang: *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 11. Aufl. Verlag Gieseking, Bielefeld, 2003. 25.

Kérdés lehet, hogy az állam a metafizikai egyensúly kiegyenlítésével miért foglalkozik. Ez viszont a bűnösségi büntetőjog logikai következménye. Ha ugyanis az állam a polgáraival szemben bűnösségi szemrehányást emel, őket a törvény és a társadalom előtt bűnősként jelöli és nevezi meg, úgy szükségesnek tűnik, hogy a büntetésnek bűnösséget kiegyenlítő hatása legyen. A bűnös személy a megbüntetését követően már nem büntetett, hanem ismét a jogkövető polgárok soraiba tartozik, azaz a bűnösségét „megfizette”, kiegyenlítette. Tehát az állapítható meg, hogy a büntetőjogi bűnösség-kiegyenlítésnél olyan absztrakt elképzelésről van szó, ami empirikusan nem felfogható, nem értékelhető. Mindamellet a modern bűnösségi büntetőjog gondolata nélkülözhetetlenül szükséges.⁴¹

5.2. Büntetőjogi megtorló büntetés és a bűnhődés

A büntetőjogban a megtorlás és a bűnhődés fogalmait helyenként szinonim alkalmazzák, ami bizonyos fokig zavarhoz vezet. A bűnhődési gondolat azonban világosan és egyértelműen elhatárolandó a megtorlás fogalmától.⁴²

Bűnhődés alatt az értendő, hogy a büntetett a büntetést, mint igazságos bűnösség-kiegyenlítést megbánóan akceptálja. Ez rá jó hatást gyakorol, jövőbeni magatartását megváltoztatja és ezáltal „megtisztultan” új identitásra talál.

Különösen szemléletes ez a gondolat a kvékerek észak-amerikai büntetési gyakorlatában a 18. század végén. A magánelzárási vagy philadelphiai rendszerben az elítéltek ugyanis éjjel-nappal szigorú egyes elzárársban (magánzárkában) töltötték büntetésüket. Kezdetekben még a felügyelő személyzettől is elzárták őket és munkát sem végezhetek, csupán a bibliát olvashatták. Ezáltal az elítéltek vezekléshez és megbánáshoz juthattak el.⁴³

Más megközelítés szerint a bűnhődés a büntetett saját magával és a közösséggel való kiengesztelődéséhez vezet. Ez a felfogás is vallási élményre emlékeztet. A büntetőjogi bűnösségi elv gondolatának az eredete a teológiában található meg és a 12. század vége felé, a 13. század elején az egyházi megbánás tanából került át a szekuláris/világi jogba.⁴⁴

A büntetés nem tekinthető a megtorlási gondolat másik oldalának. Ami a társadalom számára bűnösséget kiegyenlítő megtorlásnak tűnik, az a büntetett számára nem jelent automatikusan bűnhődést. Csak ha a büntetett a büntetést, mint megérdemeltet ismeri el és komoly erkölcsi-morális javulásra törekszik, akkor lehet szólni a megtorló büntetés bűnhődési hatásáról. Tehát a bűnhődés nem azonosítható a megtorlással.⁴⁵

5.3. A jog és az igazságosság helyreállítása. A Kant szerinti megtorlás joga és a hegeli érték szerinti egyenlőség

A megtorlási koncepciók már évszázadok óta speciális módon előtérbe állították a büntetés igazságosságát, az ez iránti igényt. Ez az igazságosság állapotának helyreállítását szolgálta/

⁴¹ SEELMANN, Kurt: *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 4. Aufl. Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2009. 74-75.

⁴² BAUMANN – WEBER – MITSCH, 2003. 26.

⁴³ Vö. NAGY, 2014. 146-147.

⁴⁴ Vö. STRATENWERTH, 2011. 34.

⁴⁵ Vö. ROXIN, 2006. 73.

szolgálja.⁴⁶ Különösen kifejeződésre jut az igazságossági eszme a klasszikus retributizmus fő képviselőinél, például Kantnál és Hegelnél.

Kant (1724-1804) büntetési elméletét elsősorban „Az erkölcsök metafizikája” c. művében⁴⁷ fejtette ki. A büntetőjogban kategorikus imperativust, az ész feltétlen parancsát látja, így a büntetést is – mint erkölcsi kötelezettséget – abszolútnak, hasznossági céloktól mentesnek tekinti. Az igazságosság követelményének megfelelően csak a megtorlás joga (ius talionis) határozhatja meg a büntetés minőségét és mértékét. A megtorlás Kantnál mindenekelőtt az emberi szabadság és méltóság súlyos, szándékos megsértéseire vonatkozik. Szerinte „bírói büntetés [...] sohasem lehet pusztán eszköz a bűnöző vagy a polgári társadalom javainak előmozdítására, hanem mindenkor csak azért kell a bűnözővel szemben kiszabni, mert bűncselekményt követett el; hiszen az ember sohasem kezelhető úgy, mint valaki más szándékainak eszköze, nem sorolható be a dologi jog tárgyai közé...” De miféle és milyen fokú büntetést választ elvéül és zsinórmértékül a nyilvános igazságosság? Nem egyebet, mint az egyenlőség elvét. „A büntetés minőségét és mennyiségét csak a megtorlás joga (jus talionis) határozza meg pontosan [...]”⁴⁸

Tehát Kant szerint csak a céllal nem rendelkező (hiszen az „ember önmagában cél”), tiszta (ilyen értelemben „metafizikus”) megtorló büntetés védhet meg attól, hogy az embereket emberi méltósággal ellentétesen kezeljék a büntetőjogban.⁴⁹

A communis opinioként kezelt tételt, nevezetesen, hogy Kant az abszolút megtorlási teória fő képviselője, többen megkérdőjelezik, mivel Kant több írásában teljesen nem zárta ki a preventív szempontokat sem.⁵⁰

Hegel (1770-1831) büntetési teóriája „A jogfilozófia alapvonalai” c. munkájában⁵¹ található meg. Hegel dialektikus folyamatba illeszti be a büntetést. A bűncselekmény a törvényben megtestesült általános akarat, a jogrend tagadása. A bűnelkövető saját akaratából ezt a jogrendet sérti, megbüntetése hiányában viszont a saját akaratát emelné törvénné. A büntetés így a bűncselekmény, a jogsértés tagadása, logikai szükségszerűség.

„A büntettes tette nem valami első, pozitív, amihez a büntetés mint tagadás járul, hanem negatív, úgyhogy a büntetés csak a tagadás tagadása. A valóságos jog mármost e sérelem megszüntetése, s e jog épp ebben mutatja az érvényességét.”⁵²

⁴⁶ Az igazságosság-elmélet alap gondolatának John Rawls az igazságosság elveinek megadását tekinti a társadalom alapszerkezete számára. Az igazságosság elveinek ezt az értelmezését nevezi méltányosságként felfogott igazságosságnak. Szerinte a helyes, az igazságos elsőbbséget élvez a jó minden fajtájával szemben. Az utilitárius, a haszonelvű felfogással ellentétben nem a lehető legtöbb jó elérése a cél. Ami nem helyes, ami igazságtalan, az nem lehet jó. Vagyis a méltányosságként felfogott igazságosság szerint a helyes fogalma megelőzi a jóét. Vö. RAWLS, John: *Az igazságosság elmélete* (Theory of Justice) (Ford: Krokovay Zsolt), Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 53., 686., 687.

⁴⁷ KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése* (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten) (1785) (Ford.: Berényi Gábor) Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.; KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája* (Die Metaphysik der Sitten) (1797) (Ford.: Berényi Gábor), Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

⁴⁸ KANT (1797), 1991. 438.

⁴⁹ NAGY, 2014. 117.

⁵⁰ Vö: NAGY Ferenc: *Kant büntetési teóriájáról metafizikai-morálfilozófiai felfogásának tükrében*. Acta Jur. et Pol. Szerk: Tóth Károly, Tomus LXX. Fasc. 12. Szeged, 2007. 35-36.

⁵¹ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821). In: Vormbaum, Thomas (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos Baden-Baden, 1998.; Magyarul: HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai*. (Ford. Szemere Samu), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

⁵² Németül: „Die Tat des Verbrechers ist nicht ein Erstes, Positives, zu welchem die Strafe als Negation käme, sondern ein Negatives, so daß die Strafe nur Negation der Negation ist. Das wirkliche Recht ist nun Aufhebung

A hegeli büntetési teória jellemzésére sokat használt rövid formulát, miszerint a büntetés a jog tagadásának tagadása, „a negáció negációja”, a hegeli „Grundlinien”-szövege nem kifejezetten tartalmazza. Ez a formula csak a 97. §-hoz fűzött függelékben található meg.⁵³ A formulát *Eduard Gans* Hegel halála után a Hegel tanítvány *Hotho* előadás-leírásából vette át és a 97. §-hoz a „Zusatz”-hoz illesztette.⁵⁴ Ennyiben a büntetés megtorlás, a sérelem megszüntetése, a megsértett jogrend eszmei helyreállítása. A büntetés, amennyiben a bűncselekményben megnyilvánuló akaratra reagál, a bűnelkövetőben az értelmes lényt tiszteli. A megtorlás mértékét Hegelnél a jogsértés, a tett határozza meg; a bűncselekmény és a büntetés viszonyában pedig nem a taliót, hanem az érték szerinti egyenlőséget kívánja meg.

5.4. A társadalmi egyensúly helyreállítása

Ezen kategóriába sorolhatók a kiegyenlítés mindazon fajtái, amelyek a büntetett és a társadalom közötti viszonyt előtérbe állítják. A középpontban nem az absztrakt jog vagy az igazságossági eszme áll, hanem az állami/társadalmi közösség egyéni tagjai közötti reális viszony.

Ide tartoznak egyrészt azon kiegyenlítési koncepciók, amelyek a *társadalmi előnyök és hátrányok kiegyenlítését* célozzák. A büntetésnek a jogtalanul szerzett előnyt kell elvonnia és ezáltal a megzavart társadalmi egyensúly kiegyenlítéséhez kell vezessen. Másrészt léteznek olyan modellek, amelyek a megtorló büntetést a *bűnelkövető és a társadalom közötti kommunikáció* aktusaként/cselekedeteként írják le. Itt is a társadalmi egyensúly áll az előtérben; a büntetés bizonyos fokig a „dialógus” módozata és intő/figyelmeztető jelleggel bír.⁵⁵

6. Záró gondolatok

A büntetőjogi megtorlási gondolat lényegi tartalma az alábbiakat foglalja magában:

- a *reciprocitás* gondolatát, vagyis a jogtalan cselekmény és a büntetés közötti szükséges összekapcsolást;
- az elkövetett jogtalanság *igazságos kiegyenlítésének* követelményét;
- a *proporcionalitás* gondolatát, a bűncselekmény és a büntetés közötti arányosságot;
- a *(meg)érdemeltség alapú büntetés* („just desert”) követelményét.

Bizonyos megtorlási felfogások a mai megítélés szerint elutasítandóak. Így például a Kant által is képviselt talio elve, amelynek a modern büntetőjogban már nincs létjogosultsága és igazolhatósága. Ugyancsak nem elvárható és nem kívánható a büntetéssel a büntetett bűnhődése. A büntetés révén gyakorolt bűnhődési kényszer ellentétben állna az elementáris

dieser Verletzung, das eben darin seine Gültigkeit zeigt...” Vö. HEGEL, 1998. 360.; magyarul: 1983. 117-118.; NAGY, 2014. 117.

⁵³ Vö. ROXIN, 2006. 71.

⁵⁴ SEELMANN, Kurt: *Hegels Strafrecht in seinen „Grundlinien der Philosophie des Rechts”*. Juristische Schulung (Jus) 1979. Heft 10. 687.

⁵⁵ Vö. SPYCKER, 2013. 63.

jogállami alapelvekkel. A szekuláris büntető közhatalom feladata ugyanis a társadalmi rend védelme és nem a polgár erkölcsösségének büntetőjogi eszközökkel történő emelése.⁵⁶

A megtorló büntetés szociálpszichológiai és dogmatikai alapja viszont az, hogy a bűnösség és a megtorlás között belső összefüggés áll fenn. A büntetés mértéke pedig soha magasabb nem szabad, hogy legyen, mint az, ami a büntetendő cselekmény jogtalanságával és a bűnösséggel megfelelő arányban áll.

A retributizmus a nem bűnös vagy csupán gyanúsított elkövető megbüntetését elvi elutasításban részesíti. Ellenben a tisztán preventíve orientált büntetési modell számára a megtorlással kapcsolatos alapvető követelmény nem magától értetődő. A preventív rendszerben akár a nem bűnös vagy csupán gyanúsított elkövetők is szankcionálhatók, ha ez a megelőzést szolgálja. Így a tisztán preventív gondolkodás a büntethetőség akár mértéktelen kiterjesztésének generális kulcsa lehet.⁵⁷

Összegzésként az rögzíthető, hogy a mai modern büntetőjogban önmagában, egyedül sem a megtorló, sem a preventív gondolat nem ad elegendő és meggyőző igazolást. Azonban a megtorló gondolat a fundamentális elveivel dialektikus módon a preventíve is orientált büntetési koncepcióba integrálható.

⁵⁶ Vö. STRATENWERTH, 2011. 37.

⁵⁷ Vö. PAWLIK, Michael: *Staatlicher Strafanspruch und Strafzwecke*. In: Schumann, Eva (Hrsg.): *Das strafende Gesetz in sozialen Rechtsstaat*. De Gruyter, Göttingen, Berlin u.a. 2010. 79.